

Дубасенюк О.А. Духовні практики як засіб вдосконалення та саморозвитку особистості // Духовна культура особистості: навч. посібник : Вид. 2-ге, доп. / Д.В. Чернілевський, О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк та ін. / за ред. професора Д.В. Чернілевського. – Вінниця: АМСКП, 2010. – С. 153-159.

ДУХОВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

О.А.Дубасенюк, доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Значну роль у духовному саморозвитку особистості відіграють духовні практики. Глибоке пізнання їх сутності потребує осмислення базових понять.

Насамперед важливо усвідомити внутрішній сенс поняття "особистість", яке для нас все одно залишається неосяжним. Ось що пише з цього приводу один православний богослов: "...Что такое, власне, "особистість"? Що означає особистісне існування"? Важко, а скоріше за все і неможливо точно визначити ці поняття. Навіть відносно людини, чия тілесна індивідуальність виявляє зримо і безпосередньо її "особистість", особистісні елементи людської екзистенції – навіть в цьому випадку неможливо подати вичерпне визначення того невловимого "дещо", що лежить в основі особистості і що надає існуванню особистісний характер.

Зазвичай, на поставлені питання відповідають приблизно так: особистісне існування виокремлює від всіх інших форм існування два моменти: самоусвідомлення й інаковість. Самоусвідомленням ми називаємо знання нашої присутності в світі, впевненість в тому, що „я” є і повинен бути, що „я” являю особливе буття, якому притаманний особливий характер, що відрізняє мене від всього існуючого поза мною. Ця відмінність і складає мою абсолютну інаковість, визначає моє існування...як дещо єдине у своєму роді, неповторне і ні з чим незрівнянне.

Проте самоусвідомлення, відчуття свого "я", своєї інаковості не є породженням розуму, результатом тієї діяльності мозку, яку ми називаємо "інтелектом"... Воно утримує в собі такі шари, як підсвідоме, несвідоме, "я", "над-я". Іншими словами, існують різні рівні свідомості, що виявляються і досліджуються сучасною психологією" [15, с. 65].

Потребують осмислення і такі теософські поняття як "тіло", "душа" і "Дух". Найчастіше недостатньо розуміється їх практичне значення: фізичне тіло розвивається через фізичну практику, а Дух – через духовну. Саме Дух, а не душа, яка, втім, також випробовує розвиток, причому найбільшою мірою. Більше того, якщо бути послідовними в наших визначеннях, то виділяються наступні категорії:

- 1) фізична практика – розвиває тіло;
- 2) душевна практика – душу, психіку людини;

3) духовна практика – безпосередньо розвиває Дух (очищає, через пробудження совісті).

Саме "безпосередньо", оскільки теза – "у здоровому тілі – здоровий Дух" – для практики має не абсолютне, але дуже відносне значення, і в цілому цю тезу слід переформулювати таким чином: "якщо Дух здоровий – здорове тіло!".

Тому серйозна духовна практика пов'язана саме з безпосереднім розвитком вищих тіл, через активізацію їх якостей. Духовна практика пов'язана з практичним усвідомленням і розвитком властивостей Вищого-Я", а не з теоретичним вивченням по книгах. До цього зводиться суть самоусвідомлення, що також може бути назване "збагненням вищої природи свого розуму", або "збагненням причини свого розуму", бо саме вище – "Я" лежить в основі розуму, саме воно і лише воно є Вищою Присутністю Бога в людині.

Вище, або Божественне – "Я" людини, всі достовірні духовні учіння проголошують істинне-"Я", а нижчі чотири тіла позначаються як нижчі – "я". Перше також називають індивідуальністю, друге – особистістю (з маленької літери). Завдання духовної практики полягає в тому, щоб вище – "Я" здійснювало повний контроль і управління над тваринними проявами нижчого – "я"; це супроводжується трансформацією якостей нижчого – "я", тобто такою зміною якостей останнього (через просвітлення їх тонкими Божественними енергіями), що все життя, вся діяльність людини спрямовані на служіння Богові без очікування для себе райської насолоди або якої-небудь іншої користі.

Одне із важливих понять є поняття святості. Всупереч найпоширеній у миру думці, що святість – поняття етичне, православнее, учіння вважає святість явищем об'єктивно-онтологічним. Із цього приводу анонімний православний автор пише так [12, с. 130]: "Бог – єдиний Святий, і Святі в Дусі Святому святі. Святість же не є поняття етичне, але онтологічне. Святий не той, хто високий за людською мораллю або по життю своєму в значенні подвигу і навіть молитви (і фарисеї постили і здійснювали "довгі" молитви), але той, хто носить в собі Духу Святого. Єдиний Бог є Істина і Життя, і причасники Духу Святого стають живими й істинними, тоді як ті, що відпадають від Бога вмирають духовно і йдуть в "тьму непроглядну". Тобто – не кількістю читаних у день молитов, не тривалістю постов, стриманість і т. ін. визначається святість людини, але перш за все – його внутрішнім станом душі, ступенем єдності її з Богом і витікаючої з цього любові.

Іноді у миру стикаємося з думкою, ніби всі релігійні люди певною мірою психічно або розумово ущербні. Така думка – глибоко помилкова! Насправді все навпаки, і тут існують не якісь особистісні, суб'єктивні оцінки, але неупереджені, глибоко обґрунтовані теоретично, критерії.

У цьому плані цікавою і дивовижною є книга американського психіатра-професіонала – д-ра Самьюеля Сандвайса [8, с. 459], яка дозволяє обґрунтувати і виділити справжні чинники та критерії психічного і розумового здоров'я.

Д-р С. Сандвайс одержав всестороннє атеїстичне виховання, і довгий час основним напрямом його зусиль було вдосконалення своєї професійної майстерності. Він чудово бачив і розумів, що існуючі в психіатрії концепції і практика "лікування" не тільки не ефективні, але часто просто суперечать будь-яким принципам гуманізму. Фрейдизм, новітній психоаналіз, гештальт-терапія та інші наукові методи – всі вони, в найкращому разі, дають деяке полегшення хворим. Д-р Сандвайс як професіонал дійшов висновку про те, що сучасна психіатрична наука, насправді, є просто блукання напотемки; пояснити щось і дати на практиці повне зцілення вони не можуть.

Д-р Сандвайс звернувся до східної духовної практики і йому стали прояснюватися ...концептуальні основи загальної теорії психотерапії! Висновок, до якого прийшов цей кваліфікований психіатр, виявився наступним: духовна (релігійна) практика є кращим засобом зцілення і профілактики всіх видів психічних і розумових розладів!

Ось коротке обґрунтування, яке покладено основі такого висновку.

"...Психоаналіз ставить своїм завданням затвердження окремоті індивідуума, як сильної і життєздатної особистості..., допомогти людині зрозуміти свою самість. Оскільки психоаналітик принципово утримується від будь-яких думок морального або етичного порядку, в процесі психоаналізу створюється ситуація, за якою клієнтові дозволено фактично все, що допомагає йому усвідомити і виразити раніше заблоковані емоції, бажання і устремління...

Орієнтація на духовні цінності приводить, зрештою... до звільнення від рабського плазування перед відчуттями і до усвідомлення того факту, що наше справжнє єство вище за емоції і непідвладно їм.

Що стосується сучасного суспільства, то йому, без сумніву, пішли б на користь такі духовні вправи, як контроль за потоком свідомості, уповільнення і зупинка розумового процесу в процесі медитації, відчуження від емоційних переживань, регулювання і свідомий розподіл закладеної в нас енергії. У плані соціальному така спрямованість, безумовно, привела б до зміцнення моральних принципів, до зростання взаємної поваги і до підвищення відчуття відповідальності.

Що стосується медитації, то тут усвідомлення своєї ролі стороннього спостерігача являє собою шукану мету. Медитація повинна вивести людину за межі його розумової та емоційної сфер, що надасть йому можливість спостерігати свої думки і відчуття з боку, не випробовуючи потреби бути причетним до цих думок і відчуттів.

У психіатрії прийнято вважати, що прагнення вирватися з полону відчуттів – тобто зруйнувати ту сферу, котра, як вважають, є провідною в житті людини – це спроба захиститися від реальності, що веде, по суті, до придушення або стирання індивідуальних характеристик. Психіатри, в більшості своїй, не вірять, що існує Абсолютний (Вищий) суб'єкт, або вищий рівень свідомості, який знаходиться за межами дуалізму. Вони стверджують, що Бога вигадала людина і що віра у Всевишнього є ніщо інше, як захисний бар'єр, заслін від будь-яких емоцій і переживань. Діаметрально протилежної

позиції дотримуються ті, хто стоїть на шляху духовного пошуку. Вони упевнені, що прихильність до відчуттів, емоцій є заслін, що перешкоджає усвідомленню свого справжнього ества...

Релігія пропонує життєву філософію, певне відношення до речей і ряд технічних прийомів, що – разом узяті – допомагає звільнитися від влади відчуттів і емоцій." [8, с.24-32].

Д-р Сандвайс не знав, що ще приблизно на 30 років раніше Діон Форчун – дійшла цієї ж думки [14, с. 26]: "Приборкати диких звірів Ефеса (тобто розумово-психічну сферу) можна тільки жорстким контролем Розуму й уяви. Цей прийом він (професор Малькольм) відкрив для себе багато років тому, і його завжди дивувало, що жоден колега з психіатричного відділення до неї не додумався."

Д-р Сандвайс наводить такий відомий факт: більшість психіатричних відхилень пов'язана саме з гіпертрофованою тваринною реакцією або емоцією. Наприклад, секс-маніяк не може розототожнюватися з ідеєю сексу, манія переслідування – гіпертрофований інстинкт самозбереження, синдроми крадіжки – перебільшене жадання накопичування (запасів) тощо. Будь-яка релігія дозволяє практично усвідомити лише зовнішню значущість для людини тваринних імпульсів, але не абсолютну їх цінність! Будь-яка релігія насправді дозволяє людині піднятися вище за своїх **сиюхвилинних** спонук або спотворених емоцій! Тому будь-яка релігійна практика кращий засіб психотерапії...

Особливе психотерапевтичне значення має розвиток і культивування в собі відчуття любові до Господа і людей.

"...Любовь – це інструмент, що допомагає і психотерапевтові і пацієнтові піднятися до усвідомлення своєї глибинної тотожності з Вищим Єдиносущим у своїй, по суті, безмежності в часі і просторі. Людина безумовно наділена здатністю випробовувати ту любов, яка пронизує і живить наш матеріальний світ.

Духовні практики повинні ставити за мету усвідомлення пацієнтами того факту, що любов є вищою духовною реальністю, яка рухає всесвіт, що богочитання – це засіб, що допомагає розкрити в собі таємниці любові. Іншими словами, духовні практики повинні полегшувати фізичні, емоційні і ментальні (розумові) страждання людини; вона повинна розкріпачувати ті сфери його істоти, які скостеніли від багаторічних страждань. Тоді людина відкриється назустріч любові, стане вбирати в себе її цілющу енергію.

Отже, на думку д-ра Сандвайса, кінцева мета психотерапії, співпадаюча з кінцевою метою будь-якого духовного віровчення – це пізнання Бога за допомогою любові.

(4) Грунтуючись на основних релігійних положеннях, можна виділити і наявність множини безумовно вірних істин [3, с. 163-164]:

- існування концепції багаторівневого (багатошарового) Всесвіту;
- необхідність особистого усвідомлення духовних Істин, поглибленої роботи над самими можливостями духовного збагнення кожною людиною (ніякі Вчителі не житимуть і не розвиватимуться за людину!);

- ключова роль пошуків Краси і Гармонії в процесах духовного становлення для багатьох людей;
- поетапність духовної практики;
- нерозривний зв'язок самих різних рас і народів; іманентна (внутрішня) спорідненість людей всіх часів і народів;
- наявність класів людей, неоднакових за рівнями їх духовної зрілості, і пов'язаних з цим ступенів усвідомлення Вищої Реальності;
- відносність обмежених земних уявлень про Бога, про логіку процесів еволюції, про життєві цінності;

Обґрунтуємо критерії духовного прогресу [3, с. 165-166]. Радісна усмішка, бадьоре самопочуття, веселий настрій – це, звичайно, добре. Але важливо поставити собі питання: чи дійсно ці критерії духовного розвитку, а не тимчасові ефекти душевної задоволеності? Різниця тут, насправді, величезна, і духовний прогрес відрізняється від плотської задоволеності Матерією, як, наприклад, відрізняється справжній автомобіль від його моделі, навіть великої за розмірами.

Інша аналогія – поштова скринька: зрозуміло, що лист може дійти за призначенням лише в тому випадку, якщо його опустити в справжню поштову скриньку, всі інші, навіть дуже схожі, відносини до пошти не мають!

Чи існують об'єктивні, а не суб'єктивні, критерії успішності духовної практики? – Так! Можливо багато ілюзій і самооману в процесі духовної практики, якщо не спиратися на чіткі показники або орієнтири, що представлені в Священних Писаннях. Нагірна проповідь Христа (Мф 5:3-10; Лк 6:20-26), – не єдині місця Писань, де описуються ознаки духовної людини, навіть у межах відповідно християнства і буддизму.

Ведичеські Писання – тут мають все ж таки первинне значення. В них перераховуються саме ті якості, які повинні бути розвинені в процесі духовної практики:

"Безстрашність, очищення свого існування, розвиток духовного знання, добродійність, самовладання, принесення жертв, вивчення Вед, аскетизм, простота, незастосування насильства, правдивість, свобода від гніву, самозречення, спокій, небажання шукати недосконалості в інших, співчуття до всіх живих істот, свобода від пожадливості, доброта, скромність, стійка рішучість, енергійність, всепрощення, сила духу, чистота і свобода від заздрості і від прагнення до слави – всі ці трансцендентальні якості... властиві праведним людям, наділеним божественною природою" [9, с. 468].

Далі, нагадаю, що, коли Ісуса запитали, якою є головна заповідь, Він відповів (Мф 22:37-40) : "...возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і усяю душею твоєю, і всім розумінням твоїм": ця є перша і найбільша заповідь (Втор 6:5). Друга ж подібна до неї: "полюби ближнього твого як самого себе." На цих двох заповідях утверджується весь закон і пророки."

Отже, головна ознака успіху у будь-якому виді духовної практики – зростання любові; ніякі знання Писань не будуть показником успіху, якщо немає Любові. Будь-які надприродні здібності – неістинні, якщо вони не

супроводжуються посиленням Любові до Бога і до людей, і якщо вони не є наслідком загального духовного прогресу.

У стародавньому ведичеському Писанні постійно наголошується, що Звільнення досягає лише той, хто не тільки сам не заподіює шкоди живим істотам, але і сам від них не страждає!

Тому, якщо ви насправді любите своїх ворогів, намагайтесь зробити все, щоб вам не був спричинений збіток, щоб ніхто не узяв "гріх на душу.

Все це свідчить про те, що не існує стандартних ситуацій і не може бути готових "рецептів" на всі випадки життя. Якщо вам не ясні вказівки батьків церкви або подвижників – звертайтеся до Господа з проханням навчити Шляху, благаєте Бога освітити вам духовний Шлях.

Окрім об'єктивних критеріїв успішності практики, приведених в Писаннях, можна, далі, виділити (хоч і з деякою умовністю) [3, с.169]:

- другорядні ознаки;
- об'єктивні оцінки прогресу, засновані на реакції тих, що оточують;
- суб'єктивні і, нарешті
- непрямі ознаки прогресу.

Часто, наприклад, у людині не посилюється любов до Господа, але починає розвиватися якась інша ознака, також сприятлива. Так, у нього або зростає сила волі, або – скромність, або – некористолюбство... Можливо, що у нього спочатку з'явиться звичка регулярно читати Священні Писання. Але, якщо згодом основні ознаки прогресу не виявляються належною мірою, - це означає, десь є помилки практики і (або) невірні переконання.

Другорядні ознаки прогресу також описані в Писаннях, як видно з приведених вище цитат.

Варто також проаналізувати і прийняти до уваги оцінки успішності практики з боку інших людей. Які, наприклад, реакції на духовну людину з позицій оточуючих? – важливо відзначити, що у присутності дійсно духовної людини:

а) припиняється всяка ворожнеча, стихають гнів, роздратованість, метушливість і страх; "залиште будь-які агресивні думки у присутності людини, переконаної космічному принципі неспричинення шкоди";

б) на душі легко і радісно, оскільки внутрішня Божественна природа душі починає ніби прокидатися зі свого пригніченого стану;

в) в буквальному розумінні слова стає "легше дихати" (бо у ряді випадків відкриваються закриті раніше енергетичні канали починають активніше поступати в Життєве тіло);

г) припиняється схильність до поганих звичок - немає бажання покурити, прийняти алкоголь і т.ін.

Після зустрічі з достовірно духовною людиною хочеться звернутися до Бога, посилюється бажання молитися за інших, здійснювати поклоніння в храмі та ін.

З'являються сльози радості при слуханні піснопінь, відчуття захоплення при повторенні молитов, відключення від зовнішнього світу; поява стійкого і

тривалого відчуття що практикує глибинний спокій, відчуття внутрішньої чистоти і спів-спорідненості з усіма людьми [12, с. 41].

З'являється і безліч інших відчуттів – бо духовна практика відкриває людині небачені і невипробувані раніше відчуття, навіть про існування яких він раніше не здогадувався (!) Механізми цих явищ у цілому відомі – пробудження прихованих здібностей вищого – "Я", дрімаючих в неочищеній людині божественних якостей, відкриття інформаційних каналів, причому вищих рівнів "тонкощі", за якими часто духовне знання приходить ніби нізвідки... Усього тут не перерахувати.

Але, оскільки багато відчуттів суб'єктивні настільки, що легко переходять потім в різні форми ілюзії, від яких не так просто позбавитися, краще всього орієнтуватися на більш об'єктивні критерії, представлені в Писаннях. Нарешті, можна виділити і непрямі ознаки прогресу, ніби "від зворотного". Наприклад, якщо людина раніше була злою і агресивний, і у неї ці якості поступово зникають, – це означає, що вона дійсно знаходиться на правильному шляху. Або, наприклад, людина стала помітно менше палити, у неї пропадає схильність до алкоголю – все це теж дуже хороші ознаки. Взагалі, ненасильницьке скорочення шкідливих звичок – ознаки дійсного прогресу, що часто відзначаються, в будь-якій практиці [3, с. 170].

Отже, основною ознакою духовного прогресу є розвиток безкорисливої, або Божественної Любові, відданості Богові і здатності до самозречення. Цей прогрес має також ряд другорядних ознак і приватних критеріїв зростання.

Визначені духовні практики мають велике значення у вирішенні проблеми формування духовного світу дітей і молоді і мають бути враховані у процесі професійної підготовки майбутніх учителів до здійснення відповідної діяльності. Особистісне ядро сучасного вчителя має складати духовно-моральна цілісність і потреба у неперервному самопізнанні і розвитку. У майбутнього вчителя необхідно розвивати здатність осмислювати загальнолюдські, національні, особистісні цінності, збагачувати і передавати новим поколінням зразки духовної, матеріальної культури, накопиченої людством у процесі людського розвитку. Важливо також формувати активну життєву позицію у ствердженні моральних ідеалів, норм, цінностей у діяльності і поведінці, розвивати концептуальне мислення, здатність бути спадкоємцем традицій національної і світової культури [1].

Духовність являє собою вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби жити і діяти „для інших”. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання – світу, себе, сенсу, і призначення свого життя. Людина духовна настільки, наскільки замислюється над цими питаннями і прагне отримати на них відповідь. Об'єктивна корисність духовної діяльності людини діалектично поєднується із суб'єктивною безкорисливістю, де нагорода – задоволення внаслідок процесу пізнання оточуючого світу, і задоволення від виконаного обов'язку, що отримується; покарання – докори совісті і почуття провини. Ця відносно незалежна пізнавальна діяльність від прагматичних цілей, а альтруїстичних діянь – від негайного соціального схвалення робить

духовність найважливішим чинником розвитку цивілізації, відкриття нових форм суспільного життя, що відповідають мінливим умовам існування [5, с. 156].

Л.М. Толстой вважав кращою з людей ту, хто живе переважно своїми думками і чужими почуттями, гіршою – людину, егоїстично орієнтовану на себе, що підкорює свої судження не істині, а користі. Формування духовних потреб особистості – найважливіше завдання виховання.

Ціннісне виховання майбутніх педагогів передбачає розвиток у молоді здатності до вибору духовно-моральних цінностей, створення у них моральних критеріїв, що ґрунтуються на гуманних ідеалах. Важливо сформувати у майбутніх учителів духовно-моральні цінності, які будуть визнаватися ними як стратегічні життєві і професійні цілі та світоглядні орієнтири [5, с. 659]. Урахування принципу духовності у професійній підготовці передбачає глибоке психолого-дидактичне адаптування змісту навчальних курсів до соціокультурного простору навчання, що забезпечує інтенсивну внутрішню роботу вчителя та учня над самим собою, максимально реалізує їхні емоційно-психологічні та духовно-вольові потенційні можливості. У процесі духовно-морального виховання важливо засвоїти окультурений досвід організованого духовного співжиття особистостей – від їхніх потреб до ситуативної поведінки. Цей досвід, трансформуючи навчальний курс як багатоваріантну систему знань, норм і цінностей, твориться за мистецькими принципами функціонування національної і світової культур та знаходить конкретний вияв у гуманних відносинах, духовних діях і вчинках особистості [6, с. 210].

Педагогічна освіта виступає як цінність для особистості майбутнього педагога і суспільства і містить антропологічний потенціал, який виступає підґрунтям для розкриття здібностей людини у побудові його професійної діяльності, запозичення ідеалів, цінностей [7]. Багатоманітні освітні програми підготовки вчителя покликані своїм цілепокладанням задавати ціннісно-сміслові підґрунтя, культурно-освітній простір, в якому майбутній учитель має розвивати, створювати, досягати ті чи інші духовно-моральні цінності культури.

На думку науковців, предметом особливої уваги суб'єктів освітньої діяльності має стати духовно-моральна атмосфера, яка має сприяти розвитку людського в людині. Така атмосфера виникає у процесі співробітництва, спільної життєдіяльності, спілкування суб'єктів освіти, міжособистісних відносин. Це потребує оволодіння майбутніми вчителями особистісно-орієнтованим технологіями [10, с. 29]. Наріжні цінності, норми, ідеали соціально-культурного контексту відображаються у духовно-моральному світі.

Насамперед майбутні вчителі мають оволодіти філософськими знаннями про світ, суспільство, людину; історичними знаннями про закони еволюції суспільства, культури, науки; культурологічними – про розвиток суспільних систем та їх культури; про цінності (релігійні, політичні, соціальні); психологічними – про соціальні установки, поведінку людей;

загальнокультурні: про культурно-історичну унікальність національної і світової історії; знання рідної мови і культури народу, а також інших народів тощо.

Засоби досягнення духовно-моральних цілей: вітчизняна гуманітарна культура; ціннісно-орієнтаційні домінанти, культурно символічний архів народу, традиції, мораль, мистецтво, релігія, картини духовного життя народу, традиції вітчизняної філософії освіти; освітнє середовище ВНЗ, що сприяє розкриттю сутнісних сил людини, особистісному розвитку; духовно-моральні, етичні ідеали, відповідно до яких майбутній педагог ідентифікує себе; інформаційні і комунікативні технології

Цінності відображають вибіркове відношення суб'єкта до діяльності, педагогічної професії, до дітей, до самого себе, слугують програмно-цільовим, морально-психологічним та духовним орієнтиром правильності професійних дій.

Якщо розглядати педагогічну діяльність як множину розв'язання професійно-педагогічних задач (Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін), то з позиції задачного підходу особливе значення надається аналітико-рефлексивним задачам. Серед них, розвиток у студентів: інтересу до свого внутрішнього світу та внутрішньому світу інших людей, осмислення їх самоцінності; рефлексивних та емпатичних здібностей, інтересу до вчительської професії і дисциплінам психолого-педагогічного циклу; професійного образу «Я»; позитивного прийняття особистості дитини, усвідомлення гуманістичного потенціалу педагогічних стратегій; пізнавальної самостійності, індивідуально-творчих можливостей; потреби в особистісному і професійному самовдосконаленню; стимулювання пошуку індивідуального стилю і створення моделей майбутньої професійної діяльності; формування потреби в самоаналізу і корекції навчально-професійних і життєвих досягнень [10].

Важливою умовою розвитку професійної компетентності майбутніх учителів є оволодіння ними практичними педагогічними вміннями: гностичними (осмислювати сутність і структуру духовно-морального виховання, аналізувати психоло-педагогічні умови розвитку моральної поведінки, враховуючи вікові особливості учнів, вивчати наукову літературу з проблеми морального виховання учнів); проектувальні (формулювати провідні цілі та завдання духовно-морального виховання, спираючись на теоретичні концепції, здобутки народної педагогіки, передовий педагогічний досвід, проектувати основні напрями, зміст, форми, засоби та методи духовно-морального виховання учнів різного віку, моделювати власну педагогічну діяльність щодо збагачення досвіду духовно-моральної поведінки); конструктивні (реалізувати поставлені цілі, завдання шляхом відбору доцільного змісту духовно-морального виховання, виділяти суттєве у випадкових фактах моральної поведінки, вчинків учнів конструювати систему різноманітних форм, методів організації духовно-морального виховання, моделювати виховуючі ситуації, спрямовані на розвиток моральної свідомості учнів); комунікативні (встановлювати доцільні

відносини з учнями у процесі різноманітних форм організації духовно-морального виховання, формувати ціннісне ставлення учнів до народних традицій, ідеалів, вчитися гуманними засобами розв'язувати різні педагогічні ситуації); організаторські (спрямовувати процес духовно-морального виховання учнів у навчально-виховній роботі, спільно з учнями організовувати виховні заходи з морально-етичних проблем, сприяти прагненню вихованців до морального самовдосконалення, саморозвитку, стимулювати накопичення в учнів морального досвіду, ціннісних орієнтацій, навчати учнів способам регулювання моральної поведінки, враховуючи особливості пізнавальної та соціальної ситуації, організовувати власну педагогічну діяльність щодо збагачення духовно-морального досвіду, вдосконалення особистісних моральних рис [6, с. 351-352].

На основі аналізу сучасних наукових підходів визначимо *педагогічні умови* формування у майбутніх учителів духовно-моральних цінностей [Виявлення та підтримка; Савченко; Формування дослідницької]:

- гуманістична спрямованість процесу розвитку духовної сфери майбутнього фахівця;
- здійснення індивідуально-творчої професійної підготовки студентів;
- наявність культурно-розвивального середовища; створення в процесі організації і здійснення професійної підготовки ефективних емоційних стимулів; наявність духовного зразка – особистості викладача ВНЗ
- досвід культуротворчої, духовно спрямованої діяльності; наявність власної позиції;
- вивчення та засвоєння майбутніми вчителями кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, пов'язаного із упровадженням нових технологій, прогресивних форм організації навчально-виховного процесу; ознайомлення з передовими педагогічними технологіями, сучасними засобами освіти і виховання духовно-морального спрямування;
- набуття сучасних наукових людинознавчих культурознавчих знань, практичних умінь та навичок;
- розвиток професійних та духовно-моральних якостей щодо самостійного прийняття рішень з морально-етичних проблем.

Засади духовного формування майбутніх учителів

- модернізувати зміст, форми, методи і засоби професійної підготовки з урахуванням сучасних вимог у контексті духовно-моральної парадигми;
- забезпечити впровадження тренінгових та інтерактивних форм навчання;

запровадити процедуру відбору на професійну придатність, формування постійне прагнення до саморозвитку, духовного самовдосконалення.

Висновки.

Для успішного розвитку духовно-моральних цінностей майбутніх учителів необхідно: збагачувати навчальний процес розробленими завданнями духовно-морального змісту; організовувати науково-дослідну

роботу у зазначеному напрямі; під час педпрактики майбутні вчителі мають організовувати виховну роботу духовно-морального спрямування. Духовно-моральне виховання учнів, мабуть, найбільшою мірою обумовлене рівнем моральної вихованості самого вчителя, його ціннісними орієнтаціями, поглядами, переконаннями, ідеалами. Професійна підготовка спрямована на формування педагогічної культури, етики майбутнього вчителя, його гуманних рис і, насамперед, моральної спрямованості, любові до професії і дітей, чуйності, людяності, доброзичливості, поваги до вихованців, віри в її творчі можливості. Разом з тим педагогічна освіта націлює студентів на оволодіння цілісною системою духовних, морально-етичних знань, переконань, почуттів, розвитку моральної свідомості, формування моральної поведінки і в цілому, на морально достойне життя та діяльність як важливої передумови професійного та особистісного становлення педагога

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у проведенні широкого кола наукових узагальнень щодо проблеми формування духовно-моральних цінностей; розробки сучасного навчально-методичного забезпечення визначеного напрямку наукового пошуку.

Література:

1. Виявлення та підтримка обдарованості учнів загальноосвітньої школи : матер. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2009. – 242 с.
2. Зеер Е.Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студентов вузов / Е.Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
3. Каптен Ю.Л. Тайны Агни-йоги или анатомия фальсификации. – Санкт-Петербург, 2009. – 332 с.
4. Откровенные рассказы странника духовному своему отцу. YMCA-PRESS, 1989. – Переиздан. Введенской Оптиной Пустынью, 1991. – 333 с.
5. Педагогика : Большая современная энциклопедия / сост. Е.С. Рапацевич. – Мн. : „Соврем. Слово”, 2005. – 720 с.
6. Практикум з педагогіки / за ред. О. А. Дубасенюк.: навч. посібник. Вид. 3-тє доп. і перероб. – Київ. – Центр навч. літ. 2004. – 483 с.
7. Савченко Е.А. Антропокультурологическая парадигма как стратегия построения образовательных практик // Педагогическое образование и наука, 2008. – № 1. – С. 29-32.
8. Сандвайс Самюэль. Сатъя-Саи святой и ...психиатр. Пер. с англ. СПб, ОВК, 1991. – 133 с.
9. Свами Бхактиведанта. Шрила Прабхупада. Бхагавад-Гита как она есть. Бхактиведанта Бук Траст (BBT), М.-СПб-Калькутта, Бомбей-Нью-Дели; 1989 – 1994. – 832 с.
10. Слостенин В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры // Педагогическое образование. – 2008. – № 12. – С. 4-15.

11. Софьина В.Н. Полянин В.А. Акмеологический поход к развитию профессиональной компетентности специалистов инженерного профиля : монографія / В.М. Софьина, В.А. Полянин. – Ковров: КГТА. – 2008. – 220 с.
12. Старец Силуан: жизнь и поучения. – Православная община. Москва. Ново-Казачье. Минск, 1991. – 463 с.
13. Формування дослідницької культури молодих науковців : колективна монографія // за ред. В.А. Семиченко. К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.
14. Форчун Дион. Лунная магия. Киев, София, 1995. – 318 с.
15. Христос Яннарас. Вера церкви: введение в православное богословие. – Пер.с новогреч. – М.: Центр по изучению религии, 1992. – 231 с.